

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Európa Tanács/Emberi Jogok Európai Bírósága, 2013. E fordítás nem köti a Bíróságot. További információkért olvassa el a dokumentum végén szereplő teljes körű szerzői jogi tájékoztatást.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2013. This translation does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2013. La présente traduction ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

NAGYKAMARA

LAUTSI ÉS TÁRSAI KONTRA OLASZORSZÁG ÜGY

(30814/06. sz. kérelem)

ÍTÉLET

STRASBOURG

2011. március 18.

Ez az ítélet jogerős, de esetlegesen szerkesztési változtatás alá eshet.

Lautsi és társai kontra Olaszország ügyben,
az Emberi Jogok Európai Bírósága, a következőkből álló
Nagykamarában eljárva:

Jean-Paul Costa, *elnök*

Christos Rozakis,

Nicolas Bratza,

Peer Lorenzen,

Josep Casadevall,

Giovanni Bonello,

Nina Vajić,

Rait Maruste,

Anatoly Kovler,

Sverre Erik Jebens,

Päivi Hirvelä,

Giorgio Malinverni,

George Nicolaou,

Ann Power,

Zdravka Kalaydjieva,

Mihai Poalelungi,

Guido Raimondi, *bírák,*

és Erik Fribergh, *hivatalvezető,*

2010. június 30-án és 2011. február 16-án tartott zárt ülésén,

a következő – a fent említett utóbbi napon elfogadott – ítéletet hozta:

ELJÁRÁS

1. Az ügy alapjául az Olasz Köztársasággal szemben az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) 34. Cikke alapján Soile Lautsi olasz állampolgár (a továbbiakban: első kérelmező) által 2006. július 27-én a Bírósághoz benyújtott kérelem (30814/06. sz. kérelem) szolgál. Kérelmében az első kérelmező előadta, hogy saját valamint az akkor még kiskorú gyermekei, Dataico és Sami Albertin nevében jár el. Az utóbbi – közben nagykorúvá – vált gyermek megerősítette arra irányuló szándékukat, hogy továbbra is kérelmezők (a továbbiakban: második és harmadik kérelmező) kívánnak maradni.

2. A kérelmezőket egy Rómában praktizáló ügyvéd, N. Paoletti képviselte. Az olasz kormányt (a továbbiakban: kormány) meghatalmazottja, E. Spatafora és helyettes társ-meghatalmazottjai N. Lettieri és P. Accardo képviselték.

3. A kérelmet a Bíróság Második Szekciójához utalták (a Bíróság Eljárási Szabályzata 52. cikkének (1) bekezdése). 2008. július 1-jén e

Szekció alábbi bírákból álló Kamarája: Françoise Tulkens, Antonella Mularoni, Vladimiro Zagrebelsky, Danutė Jočienė, Dragoljub Popović, András Sajó és Işıl Karakaş, úgy határozott, hogy közli a kérelmet a kormánnyal; az Egyezmény 29. Cikke (3) bekezdése rendelkezéseit alkalmazva egyúttal úgy határozott, hogy ezzel egyidejűleg hoz határozatot a kérelem elfogadhatóságáról és érdeméről.

4. 2009. november 3-án ugyanezen Szekció alábbi bírákból álló Kamarája: Françoise Tulkens, elnök, Ireneu Cabral Barreto, Vladimiro Zagrebelsky, Danutė Jočienė, Dragoljub Popović, András Sajó és Işıl Karakaş a kérelmet elfogadhatónak nyilvánította és egyhangúlag megállapította, hogy az Egyezmény 9. Cikkével összefüggésben értelmezett Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkét megsértették, valamint az Egyezmény 14. Cikke szerinti panaszt nem kell megvizsgálni.

5. 2010. január 28-án a kormány kérelmezte, hogy az ügyet terjesszék a Nagykamara elé az Egyezmény 43. Cikke és az Eljárási Szabályzat 73. cikke alapján. 2010. március 1-jén a Nagykamara kollégiuma helyt adott a kérelemnek.

6. A Nagykamara összetételét az Egyezmény 26. Cikkének (4) és (5) bekezdésében, valamint a Bíróság Eljárási Szabályzata 24. cikkében foglalt rendelkezéseknek megfelelően határozták meg.

7. A kormány és a kérelmezők is további írásbeli észrevételeket terjesztettek elő az ügy érdemére vonatkozóan.

8. Az írásbeli eljárásba való beavatkozást (az Egyezmény 36. Cikke (2) bekezdése, valamint az Eljárási Szabályzat 44. cikke (2) bekezdése) engedélyezték az Európai Parlament együttesen eljáró harminchárom képviselőjének, az – ezt megelőzően a Kamara előtt már beavatkozó – nem kormányzati szervezetnek, a Greek Helsinki Monitornak (Görög Helsinki Monitornak), az *Associazione nazionale del libero Pensiero* nem kormányzati szervezetnek, a European Centre for Law and Justice-nak (az Európai Jogi és Igazságügyi Központnak), az Eurojuris nem kormányzati szervezetnek, az International Committee of Jurists (Jogászok Nemzetközi Bizottsága) nem kormányzati szervezetnek, az együttesen eljáró Interights-nak és Human Rights Watch-nak, az együttesen eljáró *Zentralkomitee der deutschen Katholiken* (a német katolikusok központi bizottságának) valamint a *Semaines sociales de France* és az *Associazioni cristiane lavoratori italiani* nem kormányzati szervezeteknek, továbbá Örményország, Bulgária, Ciprus, az Oroszországi Föderáció, Görögország, Litvánia, Málta, Monaco, Románia és San Marino Köztársaság kormányainak.

Örményország, Bulgária, Ciprus, az Oroszországi Föderáció, Görögország, Litvánia, Málta, Monaco, Románia és San Marino Köztársaság kormányai számára a szóbeli eljárásba való beavatkozást is engedélyezték.

9. A tárgyalás nyilvánosan zajlott a strasbourgi Human Rights Buildingben 2010. június 30-án (59. cikk (3) bekezdése).

A tárgyaláson jelen voltak:

a) *a kormány részéről*

Nicola LETTIERI,
Giuseppe ALBENZIO,

*társ-meghatalmazott,
tanácsadó;*

(b) *a kérelmezők részéről*

Nicolò PAOLETTI,
Natalia PAOLETTI,
Claudia SARTORI,

*ügyvéd,
tanácsadók,*

(c) *Örményország, Bulgária, Ciprus, az Oroszországi Föderáció, Görögország, Litvánia, Málta és San Marino Köztársaság kormányai, a beavatkozó harmadik felek részéről:*

Joseph WEILER, jogi professzor, New York-i Egyetem,
Stepan KARTASHYAN, Örményország Európa Tanács
melletti helyettes állandó képviselője,
Andrey TEHOV, nagykövet, Bulgária Európa Tanács
melletti állandó képviselője,
Yannis MICHILIDES, Ciprus Európa Tanács melletti
helyettes állandó képviselője,
Vasileia PELEKOU, Görögország Európa Tanács melletti
helyettes állandó képviselője,
Darius ŠIMAITIS, Litvánia Európa Tanács melletti
helyettes állandó képviselője,
Joseph LICARI, nagykövet, Málta Európa Tanács melletti
állandó képviselője,
Georgy MATYUSHKIN, az Oroszországi Föderáció
kormányának meghatalmazottja,
Guido BELLATTI CECCOLI, San Marino Köztársaság
kormányának helyettes meghatalmazottja,

ügyvéd

tanácsadók.

A Bíróság meghallgatta Nicolò Paoletti, Natalia Paoletti, Lettieri, Albenzio és Weiler felszólalását.

TÉNYÁLLÁS

I. AZ ÜGY KÖRÜLMÉNYEI

10. Az első kérelmező 1957-ben, a kérelmező fiai, Dataico 1988-ban, Sami Albertin pedig 1990-ben született. A kérelmezők olaszországi lakóhellyel rendelkeznek. A 2001–2002-es tanévben Dataico és Sami Abano Terme városában az Istituto comprensivo statale Vittorino da Feltre nevű állami iskola tanulói voltak. Az iskola valamennyi osztálytermének falára feszület volt kifüggesztve.

11. 2002. április 22-én az iskola igazgatói értekezlete során az első kérelmező férje megkérdőjelezte a vallási jelképek, különösen a feszületek osztálytermekben való elhelyezését, és felvetette azok eltávolításának kérdését. 2002. május 27-én tíz szavazattal kettő ellenében, egy tartózkodás mellett az iskola igazgatósága úgy döntött, hogy a vallási jelképek az osztálytermekben maradnak.

12. 2002. július 23-án az első kérelmező megtámadta az említett döntést a Veneto régió közigazgatási bírósága előtt a szekularizmus elvének megsértését panaszolva az olasz Alkotmány 3. (egyenlőség elve) és 19. cikkére (vallásszabadság), az Egyezmény 9. Cikkére, valamint a közigazgatási hatóságok pártatlanságának elvére (az Alkotmány 97. cikke) hivatkozva ezzel összefüggésben.

13. 2002. október 3-án az oktatási, egyetemi és kutatási ügyekért felelős miniszter elfogadta a 2666. sz. irányelvet, amely arra utasította a minisztérium illetékes szervezeti egységét, hogy hozza meg a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy az iskolák igazgatósága biztosítsa a feszületek elhelyezését az osztálytermekben (lásd a lenti 24. pontot).

2003. október 30-án a miniszter bekapcsolódott az első kérelmező által indított eljárásba. Véleménye szerint a kérelem megalapozatlan volt, mivel a feszületek elhelyezése az állami fenntartású iskolák osztálytermeiben az 1924. április 30-i 965. sz. (a középfokú iskolák belső szabályairól szóló) királyi rendelet 118. cikkén és az 1928. április 26-i 1297. sz. királyi rendelet 119. cikkén alapult (az alapfokú oktatásra irányadó általános szabályok jóváhagyásáról szóló rendelet; lásd a lenti 19. pontot).

14. Az állam szekuláris jellegének elvére, valamint az Alkotmány 2., 3., 7., 8., 19. és 20. cikkeire tekintettel a közigazgatási bíróság 2004. január 14-i határozatában (amely jóváhagyta az oktatásra és az iskolákra vonatkozó hatályos jogszabályi rendelkezések egységesített szövegét) az Alkotmánybírósághoz utalta az 1994. április 16-i 297. sz. törvényerejű rendelet 159. és 190. cikkei alkotmányosságának kérdését – a fent hivatkozott királyi rendeletek 118. és 119. cikkéből és ugyanazon törvényerejű rendelet 676. cikkéből eredő „előírások” tekintetében.

A 159. és 190. cikk szerint az önkormányzatok felelősek az alap- és középfokú iskolák berendezésének beszerzéséért és felszereléséért. Az 1928-as rendelet 118. cikke pontosan meghatározza, hogy valamennyi osztályteremben ki kell függeszteni egy feszületet, valamint az 1924-es rendelet 118. cikke rendelkezik arról, hogy minden osztályteremben el kell helyezni egy a királyról készült portrét és egy feszületet. A 297. sz. törvényerejű rendelet 676. cikke előírja, hogy az egységesített szövegben nem szereplő rendelkezések továbbra is hatályosak, „kivéve az egységesített szöveggel ellentétes vagy azzal összeegyeztethetetlen rendelkezések, amelyeket hatályon kívül helyeznek”.

2004. december 15-i határozatában (389. sz.) az Alkotmánybíróság az alkotmányosság kérdésére vonatkozó kérelmet egyértelműen elfogadhatatlannak nyilvánította, mivel az valójában olyan szövegekre irányult, amelyek nem törvényi szintű jogszabályokból, hanem rendeletekből (a fent hivatkozott 118. és 119. cikkekből) származnak, és ezek nem lehetnek alkotmányossági felülvizsgálat tárgyai.

15. 2005. március 17-én a közigazgatási bíróság elutasította a kérelmet. Miután rendelkezett arról, hogy az 1924. április 30-i királyi rendelet 118. cikke és az 1928. április 26-i királyi rendelet 119. cikke továbbra is hatályos, valamint hangsúlyozta, hogy „az állam szekuláris jellegének elve Európa és a nyugati demokráciák jogi hagyományának része”, a bíróság megállapította, hogy az állami iskolák osztálytermeiben a feszületek jelenléte – tekintettel a feszület értelmezésére – nem sértette az említett elvet. Álláspontját többek között azzal indokolta, hogy noha a feszület tagadhatatlanul vallási jelkép, az nem csupán a katolikus vallás, hanem általában a kereszténység jelképe, ennél fogva más felekezetek hivatkozási pontjául is szolgál. Kifejtette továbbá, hogy a feszület történelmi és kulturális jelkép, ebben az értelemben az olasz emberek számára „identitáshoz kapcsolódó értékkel” bír, mivel [Olaszország] és általában véve egész Európa jellemző történelmi és kulturális fejlődését képviseli, valamint jól összegzi e fejlődést. A közigazgatási bíróság továbbá megállapította, hogy a feszületre az olasz Alkotmány alapjául szolgáló értékrend szimbólumaként kell tekinteni. A következőkkel indokolta határozatát:

„... 11.1. Ebben a szakaszban a Bíróságnak meg kell állapítania – amellet, hogy tudatában van e terület ingoványos és olykor kényes jellegének –, hogy a kereszténység, valamint idősebb testvére a zsidóság – legalább Mózes óta és természetesen talmudi értelmezésben – hitvallásának középpontjában a mások iránti tolerancia valamint az emberi méltóság védelme áll.

A kereszténység egyedülálló módon a felebaráti szeretet hangsúlyozása és még inkább a szeretetnek egyértelműen a hit fölé helyezése – például a jól ismert és gyakran félreértelmezett „adjátok meg a császárnak ami a császáré, és ...” – révén egyedülálló módon kiemeli hitvallása lényegi részeként a tolerancia, az egyenlőség és a szabadság azon ideáit, amelyek a modern szekuláris állam – és különösen az olasz állam – alapját képezik.

11.2 Ha a látszaton túl mélyebbre hatolunk, felismerhető a kapcsolat a kétezer évvel ezelőtti keresztény forradalom és a személyek szabadsághoz való jogának Európában történő megerősítése illetve a Felvilágosodás főbb elemei (noha a Felvilágosodás – történelmi vonatkozásban – erőteljesen vallásellenes volt) – nevezetesen minden ember szabadsága, az emberi jogok nyilatkozata és végül a modern szekuláris állam – között. Valamennyi említett történelmi jelenség jelentős mértékben – noha nem kizárólag – a világ keresztény felfogásával hozható összefüggésbe. Ésszerűen megállapítható, hogy „a szabadság, egyenlőség, testvériség” felhívás egy keresztény számára könnyen elfogadható, habár egyértelműen a harmadik szó a hangsúlyos.

Összegezve tehát nem tűnik túlzásnak megállapítani azt, hogy az európai történelem számos fordulata során a modern állam szekuláris jellegét magas áron érték el, és azt részben – természetesen nem kizárólag – a kereszténység alapértékeire való többé-kevésbé tudatos hivatkozás mozdította elő. Ezzel magyarázhatjuk azt a jelenséget, hogy Európában és Olaszországban a szekuláris állam legfőbb támogatói között miért is találunk számos keresztény felekezethez tartozó jogászt.

11.5 A szabadság és a kereszténység kapcsolata logikus történelmi összefüggést feltételez, amely nem feltétlenül nyilvánvaló – egy karsztos táj mentén haladó olyan folyóhoz hasonlóan, amelyet mivel nagy része föld alatt folyik, csupán nemrég fedeztek fel –, részben mivel Európa államai és egyházai közötti folyamatosan változó kapcsolat lehetővé teszi, hogy sokkal könnyebben megfigyelhetők legyenek az egyházaknak az állami ügyekben történő – illetve az államok egyházi ügyekben történő – beavatkozására irányuló kísérletei, a keresztény ideáloktól való – hivatalosan a hatalom utáni vágy miatt történő – megválás, illetve a kormányok és vallási hatóságok – olykor heves – összeütközésének gyakori esete.

11.6 Utólag visszatekintve ráadásul az inkvizíció, az antiszemitizmus és a kereszties hadjáratok ellenére is könnyen azonosíthatók a keresztény hit középpontjában álló emberi méltóság, tolerancia és szabadság – többek között a vallási szabadság – elvei, és ennél fogva végső soron a szekuláris állam alappillérei.

11.7 A történelem alapos megfelelő távlatból történő tanulmányozása révén egyértelműen észlelhetjük a kereszténységnek a felebaráti szeretetet mindenek – többek között a hit – fölé helyezését szorgalmazó „kemény magja” és a szolidaritás szellemében mindenki szabadságának értékét tulajdonító és ezáltal az egymás iránti tisztelet jogi garanciáit képező köztársasági alkotmány „kemény magja” közötti hasonlóságot (de nem azonosságot). Változatlan az összhang, noha az idő múltával az emberi méltóságra összpontosító mindkét „mag” körül folyamatosan növekednek a befolyásoló külső tényezők, amely tényezők közül néhány olyan erős, hogy elhomályosítja a „magot” – különösen a kereszténységét. ...

11.9 Megállapítható ennél fogva, hogy napjaink társadalmi valóságában a feszületet nemcsak a történelmi és kulturális fejlődés – és ennél fogva a népünk identitása – jelképének kell tekinteni, hanem a szabadság, egyenlőség, emberi méltóság és vallási tolerancia elveit felölelő értékrendszer, ennek megfelelően pedig az állam szekuláris jellege szimbólumának is – a felsorolt elvek pedig mind az Alkotmányunk alappilléreit képezik.

Más szóval a szabadság alkotmányos elveinek gyökerei több helyre is visszavezethetők, többek között tagadhatatlanul is a kereszténységre is – az elvek lényegét tekintve. Paradox lenne ekként egy keresztény jelképet egy állami

intézményből a szekularizmus nevében kizárni, amelynek egyik távoli forrása éppen a keresztény vallás.

12.1 A bíróság kétségkívül tudatában van annak, hogy a múltban a feszületnek egyéb értékeket is tulajdonítottak, többek között a *Statuto Albertino* (olasz Alkotmány) ideje alatt az államvallásnak tekintett katolicizmus jelképének tekintették, és így módon a hatalom és az autoritás kereszténység általi megszerzésének és megszilárdításának jelképéül szolgált.

A bíróság tudatában van továbbá annak is, hogy a kereszt mint jelkép számtalan módon értelmezhető manapság is, de azt mindenekelőtt a kereszténységre általánosságban és különösen a katolicizmusra utaló szigorúan vallásos jelentéssel kötik össze. Tudatában van annak is, hogy az állami iskolákba járó tanulók is szabadon és jogosan tulajdoníthatnak a keresztnek egyéb jelentőséget, többek között a következőket: valamely vallás egy másik vallással szembeni elfogadhatatlan előtérbe helyezése, a személyes szabadság és ennek megfelelően az állam szekuláris jellegének megsértése, szélsőséges esetben akár valamely államvallás átmeneti politikai ellenőrzésére való utalás, a nem hívők részére valamely nem megfelelő helyen hallgatólagosan nyújtott ingyenes katekizmus illetve a keresztény hit melletti tudat alatti propaganda. Noha valamennyi említett szempont jelentőséggel bír, a jelen ügyben ezek végső soron irrelevánsak.

12.6 Hangsúlyozni kell, hogy a feszület mint jelkép így módon értelmezve – a tolerancia értékeire való utalása révén – jelenleg egyedi dimenzióval bír tekintettel arra, hogy a mai olasz állami iskolákba számos az Európai Unió kívüli országokból származó tanulók is járnak, akik számára viszonylag fontos a sokszínűség felé való nyitottság elveinek, valamint a fundamentalizmus bármely – a rendszerünket átjáró – akár vallásos akár szekuláris formája elutasításának közvetítése. Korunkat a saját és a mienktől eltérő kultúrák találkozásából eredő nyugtalanság jellemzi, és annak érdekében, hogy megakadályozzuk e találkozás összetűzéssé válását elengedhetetlen az identitásunk – akár szimbolikus – megerősítése, különösen mivel e találkozást pontosan az emberi méltóság tiszteletben tartásának és az egyetemes szolidaritásnak az értékei jellemzik. ...

13.2 A vallási jelképek általánosságban ugyanis egy logikus kirekesztési mechanizmust vonnak maguk után, mivel a vallásos hit kiindulópontja pontosan valamely felsőbbrendű lénybe vetett hit, és ebből következik, hogy hűséges követői miért tekintik magukat magától értetődően és meggyőződésük alapján az igazság részének. A hívők ennek következtében – és elkerülhetetlenül – kirekesztő magatartást tanúsítanak a felsőbbrendű lénnel szemben álló nem hívőkkel szemben.

...

13.3 A nem hívő kirekesztésének logikus mechanizmusa valamennyi vallásos meggyőződés velejárója, noha az érintettek ennek nincsenek is tudatában, kereszténynek lenni, amennyiben azt megfelelően értelmezik – ami természetesen nem mindig volt jellemző, sőt még most sem az – még a magukat kereszténynek nevező emberek számára sem mindig hálás szerep. A keresztény hitvallás szerint a mindenható Istenben való hit is másodlagosnak minősül a felebarátaink tiszteletben tartását feltételező szeretethez képest. Ebből következik, hogy valamely nem keresztény keresztény általi elutasítása magának a kereszténységnek a radikális megtagadását jelenti; ez más vallásokra nem érvényes, amelyek esetében egy ilyen magatartás legfeljebb valamely fontos parancsolat megszegésének minősül.

13.4 A kereszténység jelképe, a kereszt ennél fogva nem rekeszthet ki senkit anélkül, hogy önmagát megtagadná; a kereszt bizonyos értelemben valamennyi ember önmagáért – bármely esetleges vallásos vagy egyéb meggyőződéstől függetlenül – történő elfogadásának és tiszteletben tartásának egyetemes jelképül szolgál. ...

14.1 Aligha kell részletezni, hogy egy osztályterem falán függő kereszt mint jelkép – amennyiben azt helyesen értelmezik – nem érinti az emberek szabad meggyőződését, nem rekeszt ki senkit és természetesen nem kényszerít vagy ír elő semmit, csupán egy olyan az állami iskola oktatási céljai középpontjában álló – magától értetődően a tanári kar által képviselt – álláspontra utal, amely az olasz történelmet és társadalmunknak – az Alkotmányban jogi nyelven megfogalmazott – közös értékeit képviseli, amely értékek közül az állam szekuláris jellege az egyik legfontosabb. ...”

16. Az első kérelmező fellebbezést nyújtott be a *Consiglio di Stato* (a legfelsőbb közigazgatási bíróság) előtt, amely megerősítette, hogy a feszületek állami iskolák osztálytermeiben való elhelyezése az 1924. április 30-i királyi rendelet 118. cikkén és az 1928. április 26-i királyi rendelet 119. cikkén alapul, és összeegyeztethető a szekularizmus elvével – tekintettel arra a jelentésre, amelyet a feszületeknek valójában tulajdonítani kell. Erre nézve megállapította többek között, hogy Olaszországban a feszület az olasz civilizációt jellemző értékek (a tolerancia, a kölcsönös tisztelet, az egyéni értékek, az egyén jogainak megerősítése, az egyén szabadságának figyelembevétele, az egyéni erkölcsi meggyőződés autoritással szembeni autonómiája, valamint a megkülönböztetés bármely formájának elutasítása) vallásos eredetét jelképezi. Ebben az értelemben a feszület elhelyezése az osztálytermekben – még a feszület által képviselt vallásos nézőponttól eltérő „szekuláris” nézőpontból is – jelentős szimbolikus oktatási funkciót tölthet be a tanulók vallási meggyőződésétől függetlenül. A *Consiglio di Stato* megállapította, hogy a feszületre olyan jelképként kell tekinteni, amely a fent említett – az állam jelenlegi jogrendjében a szekularizmust meghatározó – értékek jelentős forrásait képes tükrözni.

A *Consiglio di Stato* 2003. április 13-i (556. sz.) ítéletében a következő indokolás szerepelt:

„... az Alkotmánybíróság számos esetben elismerte, hogy a szekularizmus az alkotmányos rend egyik legfőbb elve, amely képes megoldást nyújtani az alkotmányos törvényesség bizonyos kérdéseiben (lásd számos ítélet között a kötelező jellegű iskolai hitoktatással kapcsolatos rendelkezésekre vonatkozó, vagy a bíróságok – a kánonjog szerint megkötött és bejegyzett házasságok érvényességével kapcsolatos ügyek feletti – hatáskörére vonatkozó ítéleteket).

Egy olyan elvről van szó, amely Alkotmányunkban nincs kifejezetten meghatározva, amely ideológiai szempontból gazdag és történelme tele van ellentmondásokkal, és amely azonban mégis a rendszerünk alapvető normáiból származtatható jogi jelentőséggel bír. Ezt az elvet voltaképpen a Bíróság konkrétan az Alkotmány 2., 3., 7., 8., 19., és 20. cikkéből származtatja.

Ez az elv olyan nyelvi szimbólumot („szekularizmus”) alkalmaz, amely rövidített formában jelzi a fent említett rendelkezések bizonyos jelentős aspektusait, amely

aspektusok tartalmazzák e jelkép értelmezésére és működésére vonatkozó „működési feltételeket”. Amennyiben ezeket a konkrét „működési feltételeket” nem határozták volna meg, a „szekularizmus” elve változatlanul csak ideológiai konfliktusokra korlátozódna, jogi keretek között pedig csak nehezen lehetne alkalmazni.

Ebben az összefüggésben a „működési feltételeket” természetesen a kulturális hagyományokhoz és az emberek szokásaihoz viszonyítva határozzák meg, amennyiben e hagyományok és szokások a jogrendben tükröződnek, ami pedig eltérő a különböző nemzeteknél. ...

E bírósági kontextusban és ami a bíróság elé terjesztett problémát – nevezetesen a feszületek osztálytermekben való elhelyezésének törvényességét – illeti, a szabályok szerint eljáró illetékes hatóságokra a gyakorlatban az az egyszerűbb feladat hárul, hogy megvizsgálják, sérti-e ez a követelmény az olasz államra jelenleg jellemző és az Alkotmánybíróság által számos alkalommal hivatkozott „szekularizmus” elvének formáját és lényegét biztosító alkotmányos rend alapvető normáinak tartalmát.

A feszület önmagában egyértelműen olyan jelkép, amely számos jelentéssel bírhat és különféle célokat szolgálhat mindenekelőtt az elhelyezésül szolgáló helyszínek függvényében.

A feszület valamely vallásgyakorlás céljára alkalmas helyszínen [például templomban] valóban és kizárólag „vallási jelképnek” tekinthető, mivel az a keresztény vallás alapítója követésének ösztönzésére szolgál.

A fiatalok oktatására hivatott iskolához hasonló nem vallásos közegben a feszület képviselheti a hívők számára a fent említett értékeket is, jelenléte indokolt és vallási szempontból nem megkülönböztető jelleggel bír azonban mind a hívők, mind a nem hívők számára, amennyiben – más jelképekhez hasonlóan mesterségesen valamint rögtön érzékelhető és előrelátható módon – képes a civil társadalom számára fontos – különösen a polgári életet megalapozó alkotmányos rendünket alátámasztó és ösztönző – értékeket képviselni és felidézni. Ebben az értelemben a feszület – még a rá jellemző vallásos nézőponttól eltérő „szekuláris” nézőpontból is – jelentős szimbolikus oktatási funkciót tölthet be függetlenül a tanulók vallási meggyőződésétől.

Nyilvánvaló tehát, hogy Olaszországban a feszület természetesen jelképesen, de megfelelőképpen kifejezheti az olasz civilizációt jellemző értékeknek – többek között a toleranciának, a kölcsönös tiszteletnek, az egyéni értékeknek, az egyén jogai megerősítésének, az egyén szabadsága figyelembevételének, az egyéni erkölcsi meggyőződés autoritással szembeni autonómiájának, az emberi szolidaritásnak valamint a megkülönböztetés bármely formája elutasításának – vallásos eredetét.

Ezek – az olasz hagyományokat, életmódot, kultúrát átjáró – értékek képezik az Alkotmány „Alapelvek” c. és az első részében szereplő alapvető normák alapját, valamint származnak azokból a – különösen az Alkotmánybíróság által hivatkozott és az olasz állam által elfogadott szekularizmus formáját körülhatároló – normákból.

A feszület által közvetített említett értékek vallásos eredetére valamint a keresztény tanítással való teljes mértékű és hiánytalan összeegyeztethetőségére való utalás ennek megfelelően egyértelművé teszi az érintett értékek transzcendens forrását, anélkül hogy megkérdőjelezné – sőt valójában inkább megerősíti – a világi hatalom egyházi hatalommal szembeni autonómiáját (és nem ennek ellentétét, amely a szekularizmus

ideológiai értelmezéséből fakadhat és az Alkotmányban nincsen rá példa), és anélkül hogy elvenne bármit is az említett értékek az olasz állam alapvető rendjére jellemző és az abban kifejeződő kulturális kontextushoz igazított egyedi „szekuláris” jellegéből. Ezen értékek ennél fogva a civil társadalomban a vallásos társadalomtól függetlenül (és nem ellentmondásos módon) érzékelhetők, tehát azok esetlegesen „szekuláris módon” is jóváhagyhatóak valamennyi ember által, függetlenül az őket inspiráló és védelmező hithez való ragaszkodástól.

Mint bármely más jelkép esetében, a feszületet is számos különböző jelentéssel fel lehet ruházni; még jelképes értéke is letagadható és egy egyszerű, legfeljebb művészi értékkel bíró dísz tárgynak is kinevezhető. Egy osztályteremben kifüggesztett feszület azonban nem tekinthető dísz tárgynak, dekoratív tárgynak, sőt az imádkozáshoz szükséges kelléknek sem. A feszületre inkább olyan jelképként kell tekinteni, amely a fent hivatkozott – az állam jelenlegi jogrendjében a szekularizmust meghatározó – polgári értékek jelentős forrásait tükrözheti. ...”

II. A RELEVÁNS HAZAI JOG ÉS GYAKORLAT FEJLŐDÉSE

17. A feszületek általános iskolákban történő kifüggesztésére irányuló kötelezettséget az 1859. november 13-i 3725. sz. törvénnyel összhangban kihirdetett Szárd–Piemonti Királyság 1860. szeptember 15-i 4336. sz. királyi rendeletének 140. cikkében állapították meg, amely előírja: „kivétel nélkül minden iskolában ki kell függeszteni egy ... keresztet” (140. cikk).

Az olasz állam megszületésének évében, 1861-ben a Szárd–Piemonti Királyság 1848. évi alkotmánya az Olasz Királyság alkotmányává vált; előírta többek között a következőket: „a római katolikus apostoli vallás az állam egyetlen vallása [és] az egyéb létező vallásos hiteket a törvénynek megfelelően tolerálni kell”.

18. Róma 1870. szeptember 20-i olasz hadsereg általi elfoglalása, amely után a várost bekebelezték és az új Olasz Királyság fővárosává kiáltották ki az állam és a katolikus egyház közötti kapcsolat válságát okozta. Az 1871. május 13-i 214. sz. törvény szerint az olasz állam egyoldalúan szabályozta az egyházzal való kapcsolatot számos privilégiumot biztosítva a pápának a vallási tevékenységek szabályos irányításával kapcsolatban. A kérelmezők szerint a feszületek elhelyezése az iskolákban fokozatosan elavulttá vált.

19. A fasiszmus ideje alatt az állam a feszület osztálytermekben történő kifüggesztésére irányuló kötelezettség betartásának biztosítására irányuló intézkedések sorát hozta meg.

1922. november 22-én például az oktatási minisztérium a következő szövegű (68. sz.) körlevelet adta ki: „... az elmúlt néhány évben a Királyság számos általános iskolájában eltávolították Jézus képét és a király portréját. Ez a szabályok nyilvánvaló és túrhetetlen sértése, és főként az állam uralkodó vallására és a nemzet egységére irányuló támadás. Ennél fogva a Királyság valamennyi helyi közigazgatási hatóságát arra utasítjuk, hogy állítsák vissza a nemzeti öntudat és a hit két szent jelképét azokban az iskolákban, ahol azok hiányoznak.”

1924. április 30-án elfogadták az 1924. április 30-i 965. sz. királyi rendeletet. E rendelet megállapította a középiskolákra irányadó belső szabályokat (*ordinamento interno delle giunte e dei regi istituti di istruzione media*). A 118. cikk a következőt írja elő:

„Minden iskolának rendelkeznie kell nemzeti zászlóval és minden osztályteremben ki kell függeszteni egy feszületet és a király portréját”.

Az alapfokú oktatásra irányadó általános szabályokat jóváhagyó 1928. április 26-i 1297. sz. királyi rendelet (*approvazione del regolamento generale sui servizi dell'istruzione elementare*) 119. cikke rendelkezik arról, hogy a feszületnek „az iskola tantermei szükséges berendezésének és felszerelésének” részét kell képeznie.

20. Az 1929. február 11-én aláírt lateráni egyezmény pecsételte meg az olasz állam és a katolikus egyház „kiegyezését”. A katolicizmust megerősítették Olaszország hivatalos vallásaként, a szerződés 1. cikkének következő szövegével:

„Olaszország elismeri és újra megerősíti az 1848. március 4-i Alkotmányának 1. cikkében megállapított elvet, amely szerint a római katolikus apostoli vallás az egyedüli államvallás.”

21. 1948-ban Olaszország elfogadta a köztársasági alkotmányát, amelynek 7. cikke a következőket írja elő: „Az állam és a katolikus egyház is – mindkettő a saját rendjén belül – független és szuverén ... kapcsolatukat a lateráni egyezmény szabályozza [és] a mindkét fél által elfogadott módosítások életbeléptetéséhez nincs szükség az Alkotmány felülvizsgálatával járó eljárásra.” A 8. cikk pedig a következőket írja elő: „Valamennyi vallásos hit egyenlő a törvény előtt ... a katolicizmustól eltérő vallások saját törvényeiknek megfelelően szerveződhetnek, amennyiben e törvények nem összeegyeztethetetlenek az olasz jogrenddel, e vallások állammal való kapcsolatát [pedig] a mindenkori képviselőikkel megkötött megállapodásokon alapuló törvények határozzák meg”.

22. Az 1984. február 18-i, az 1985. március 25-i 121. sz. törvény által ratifikált új konkordátum kiegészítő jegyzőkönyve kimondja, hogy a lateráni egyezményben megállapított elv, amely szerint a katolikus vallás az egyetlen államvallás, már nem hatályos.

23. 1989. április 12-i (203. sz.) az állami iskolákban folytatott katolikus hitoktatás nem kötelező jellegét megkérdőjelező ügyben hozott ítéletében az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a szekularizmus elve az Alkotmányból származtatható, határozatában kifejtve, hogy az Alkotmány nem arra tesz utalást, hogy az államnak közömbösnek kell lennie a vallásokkal szemben, hanem arra, hogy a vallási és kulturális pluralizmus keretében biztosítani kell a vallásszabadság védelmét.

A feszületek állami iskolák osztálytermeiben történő kifüggesztésének a szekularizmus elvének való megfelelésére vonatkozó kérelemmel foglalkozó jelen ügyben az Alkotmánybíróság megállapította, hogy nem

rendelkezik hatáskörrel, mivel a kereszt kifüggesztését követelő szövegek „csak” rendeletek (2004. december 15-i, 389. sz. határozat; lásd a fenti 14. pontot). E kérdés vizsgálatára való felkérés során, a *Consiglio di Stato* megállapította, hogy – tekintettel arra a jelentésre, amelyet a feszületeknek valójában tulajdonítani kell – a feszületek jelenléte az állami iskolák osztálytermeiben összeegyeztethető a szekularizmus elvével (2006. február 13-i, 556. sz. ítélet; lásd a fenti 16. pontot).

Valamely ettől eltérő ügyben a semmítőszék éppen a *Consiglio di Stato* álláspontjának ellenkezőjét állapította meg a felügyelői szolgálat a szavazóhelyiségben kifüggesztett feszület miatti megtagadására vonatkozó büntetőeljárás keretében. 2000. március 1-jei (439. sz.) ítéletében megállapította, hogy a feszület elhelyezése sérti a szekularizmus elveit és az állam pártatlanságát, valamint e jelkép támogatását el nem fogadó emberek lelkiismereti szabadságát. Kifejezetten elutasította azt az érvet, hogy a feszület elhelyezése indokolt volt abban az értelemben, hogy az „egy egész civilizációt vagy a kollektív erkölcsi tudatot”, továbbá – a semmítőszék által itt a *Consiglio di Stato* 1988. április 27-i véleményében használt kifejezéssel élve – „valamennyi egyedi vallásos hittől független egyetemes értéket” jelképez.

24. 2002. október 3-án az oktatási, egyetemi és kutatási ügyekért felelős miniszter a következő (2666. sz.) irányelvet adta ki:

„... A miniszter

... Figyelembe véve, hogy a feszületek osztálytermekben való elhelyezése hatályos rendelkezéseken alapul, hogy sem a vallási pluralizmust, sem az olasz iskolák multikulturális oktatásának célkitűzéseit nem sérti, és hogy az nem tekinthető az Alkotmányban biztosított lelkiismereti szabadság korlátozásának, mivel nem egy bizonyos vallásra utal, hanem csupán a keresztény civilizáció és kultúra kifejeződésére szolgál, és hogy ekként az emberiség egyetemes örökségének részét képezi;

Értékelve – tekintettel a különféle elköteleződésekre, meggyőződésekre és vallásokra – annak kívánatosságát, hogy valamennyi iskola – saját autonómiája szerint valamint az illetékes testületi szerveinek döntése alapján, kötelezettség és kitűzött határidő nélkül – mellőzze berendezésének egy részét az iskolai közösség azon tagjainak szándéka és elgondolása alapján, akik ezt így kívánják;

a következő utasítást adja ki:

A minisztérium illetékes szervezeti egységének ... meg kell hoznia a szükséges intézkedéseket, hogy meggyőződjön arról, hogy

1) az iskola vezetősége biztosítja a feszületek elhelyezését az osztálytermekben;

2) valamennyi iskola – saját autonómiája szerint valamint az illetékes testületi szerveinek döntése alapján, kötelezettség és kitűzött határidő nélkül – mellőzi berendezésének egy részét az iskolai közösség azon tagjainak szándéka és elgondolása alapján, akik ezt így kívánják ...”.

25. Az Alkotmány 19., 33. és 34. cikkei a következőket írják elő:

19. cikk

„Mindenki jogosult vallási meggyőződésének bármely formában – mind egyénileg mind együttesen – történő szabad gyakorlására, valamint annak kinyilvánítására, és szertartásaik nyilvánosság előtti vagy magánéletben történő ünneplésére, feltéve hogy azok nem sértik a közérkölcset.”

33. cikk

„A Köztársaság biztosítja a művészetek és tudományok szabadságát, amelyek szabadon oktathatók.

A Köztársaság megállapítja az oktatásra vonatkozó általános szabályokat és létrehozza valamennyi szakirányú és szintű állami iskolát. ...”

34. cikk

„Az iskolák mindenki számára nyitva állnak.

A – legalább nyolc évig biztosított – alapfokú oktatás kötelező és ingyenes. ...”

III. A VALLÁSI JELKÉPEK ÁLLAMI ISKOLÁKBAN VALÓ ELHELYEZÉSÉRE VONATKOZÓ JOG ÉS GYAKORLAT ÁTTEKINTÉSE AZ EURÓPA TANÁCS TAGÁLLAMAIBAN

26. Az Európa Tanács tagállamainak többségében a vallási jelképek állami iskolákban való elhelyezésének kérdésére nincs konkrét irányadó jogszabály.

27. A vallási jelképek elhelyezését az állami iskolákban csupán néhány tagállamban tiltják kifejezetten: Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaságban, Franciaországban (kivéve Elzász régióban és Moselle megyében [*département*]) és Grúziában.

Olaszországon kívül kizárólag néhány tagállamban írják kifejezetten elő, nevezetesen a következőkben: Ausztria, Németország és Svájc egyes közigazgatási régióiban (*Länder* illetve *communes*) és Lengyelországban. E jelképek azonban néhány olyan tagállam állami iskoláiban is megtalálhatóak, amelyekben e kérdést nem szabályozzák kifejezetten, például Spanyolországban, Görögországban, Írországon, Máltán, San Marinóban és Romániában.

28. Számos tagállam legfelsőbb bírósága elé terjesztették már e kérdést.

A svájci szövetségi bíróság helyi rendeletében megállapította, hogy a fészületek általános iskolák osztálytermeiben történő elhelyezése a szövetségi alkotmányban előírt vallási semlegesség követelményeivel

összeegyeztethetetlen, nem kritizálta azonban azoknak az iskola egyéb területein történő elhelyezését (1990. szeptember 26.; ATF 116 Ia 252).

Németországban a szövetségi alkotmánybíróság úgy határozott valamely hasonló bajorországi rendeletről, hogy az az állam semlegességének elvével ellentétben áll, valamint nehezen egyeztethető össze a nem katolikus vallású gyermekek vallásszabadságával (1995. május 16.; BVerfGE 93,1). A bajor parlament akkor a korábbi intézkedést fenntartó új rendeletet adott ki, lehetővé téve azonban a szülők számára a fészületek jelenlétével szembeni kifogás támasztása során a vallásos vagy szekuláris meggyőződéseikre való hivatkozást, valamint bevezetve egy olyan mechanizmust, amely által – szükség esetén – kompromisszum köthető vagy személyre szabott megoldás található.

Lengyelországban az ombudsman az oktatásügyi miniszter által kiadott többek között a fészületek állami iskolák osztálytermeiben történő elhelyezésének lehetőségét előíró 1992. április 14-i rendeletet az Alkotmánybírósághoz utalta. Az Alkotmánybíróság úgy határozott, hogy az intézkedés összeegyeztethető a lelkiismereti- és vallásszabadsággal, valamint az Alkotmány 82. cikkében biztosított egyház és állam szétválasztásának elvével, mivel az a kifüggesztést nem teszi kötelezővé (1993. április 20.; U 12/32. sz.).

Romániában a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte a diszkrimináció megelőzéséért felelős nemzeti tanács 2006. november 21-i határozatát, amely az oktatási minisztériumnak azt ajánlotta, hogy szabályozza a vallási jelképek államilag fenntartott oktatási intézményekben történő elhelyezésének kérdését, valamint különösen azt, hogy e jelképek elhelyezését kizárólag a hitoktatás során vagy a hitoktatásra használt termekben engedélyezze. A Legfelsőbb Bíróság többek között megállapította, hogy e jelképek oktatási intézményekben történő elhelyezésének eldöntése a tanárok, tanulók valamint a tanulók szülei által alkotott közösségre tartozik (2008. június 11., 2393. sz.).

Spanyolországban a kasztíliai és leóni legfelsőbb bíróság valamely szekuláris iskoláztatás mellett küzdő – a vallási jelképek iskolákból történő eltávolítását sikertelenül kérelmező – szövetség által indított ügyben való határozathozatal során megállapította, hogy amennyiben valamely tanuló szülei ezt kifejezetten kérik az érintett iskoláknak el kell távolítaniuk a jelképeket (2009. december 14., 3250. sz.).

A JOG

I. AZ 1. KIEGÉSZÍTŐ JEGYZŐKÖNYV 2. CIKKÉNEK ÉS AZ EGYEZMÉNY 9. CIKKÉNEK ÁLLÍTÓLAGOS MEGSÉRTÉSE

29. A kérelmezők panasza arra irányult, hogy az állami iskola osztálytermeinek falaira – amely iskolába a második és harmadik kérelmező járt – feszületeket függesztettek ki. Azzal érveltek, hogy ez az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkében biztosított oktatáshoz való jogot sértette, amely a következőképpen rendelkezik:

„Senkitől sem szabad megtagadni az oktatáshoz való jogot. Az állam az oktatás és tanítás terén vállalt feladatkörök gyakorlása során köteles tiszteletben tartani a szülők vallási és világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatáshoz és tanításhoz való jogot.”

Azt állították továbbá, hogy e tényállás sértette az Egyezmény 9. Cikkében előírt gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsághoz való jogukat, amely Cikk a következőképpen rendelkezik:

„1. Mindenkinek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadsághoz; ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.

2. A vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak a törvényben meghatározott, olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek.”

A. A Kamara ítélete

30. 2009. november 3-én hozott ítéletében a Kamara megállapította, hogy az Egyezmény 9. Cikkével összefüggésben értelmezett Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkét megsértették.

31. A Kamara – az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkének a Bíróság ítélkezési gyakorlatában megállapított értelmezésével kapcsolatos elvek alapján – mindenekelőtt megállapította az államnak a meggyőzések akár közvetett módon történő közvetítésétől való tartózkodásra irányuló kötelezettségét azokon a helyeken, ahol a jelenlévő emberek alárendelt helyzetben vannak, vagy ahol különösen kiszolgáltatottak, hangsúlyozva, hogy a gyermekek iskoláztatása e tekintetben különösen érzékeny terület.

A Bíróság ezt követően megállapította, hogy a feszület különféle jelentései között a vallásos értelmezése a legjelentősebb. Ennek megfelelően

úgy vélte, hogy a feszületek kötelező kifüggesztése és az osztálytermekben egyértelműen szembetűnő jellege nem csupán az első kérelmező szekuláris meggyőződésével állt ellentétben, akinek gyermekei akkor az állami iskola tanulói voltak, hanem a keresztény vallástól eltérő hitű valamint a nem hívő tanulók számára is érzelmileg zavaró volt. Az említett utolsó ponttal kapcsolatban a Kamara hangsúlyozta, hogy a „negatív vallásszabadság” nem korlátozódik a vallásos szertartások és a hitoktatás hiányára: kiterjed valamely meggyőződést, vallást vagy az ateizmust – konkrétan vagy általánosságban – kifejező gyakorlatokra vagy jelképekre is. Hozzátette, hogy e „negatív jog” különös védelmet érdemel, amennyiben valamely meggyőződést az állam fejez ki, és a másként gondolkodók olyan helyzetben vannak, amelyből nem tudják, vagy csak aránytalan erőfeszítést vagy áldozatot hozva képesek kivonni magukat.

A Kamara szerint az állam kötelessége a vallási semlegesség fenntartása a közoktatásban, ahol a tankötelezettség vallástól függetlenül fennáll, és amelynek törekednie kell arra, hogy a tanulókat kritikus gondolkodásra nevelje. Ezen túlmenően megállapította, hogy nem látja milyen módon szolgálhatja valamely – Olaszország többségi vallásával ésszerűen összekapcsolható – jelkép állami iskolák tantermeiben történő elhelyezése a „demokratikus társadalom” – méghozzá az Egyezmény értelmében vett „demokratikus társadalom” – megőrzése tekintetében létfontosságú oktatási pluralizmust.

32. A Kamara megállapította, hogy „egy bizonyos vallásos hit jelképének kötelező jellegű elhelyezése a kormányzati felügyelet alatt álló egyedi helyzetű közhatóságok gyakorlatában – különösen az osztálytermekben – korlátozza a szülők arra vonatkozó jogát, hogy gyermekeiket meggyőződésük szerint oktassák, valamint a tanulók azon jogát, hogy hisznek-e”. A gyakorlat sértette az említett jogokat, mivel „a korlátozások összeegyeztethetetlenek az állam arra irányuló kötelezettségével, hogy tiszteletben tartsa a semlegességet valamely közhatóság gyakorlatában, különösen az oktatás területén” (az ítélet 57. pontja).

B. A felek érvei

1. A kormány

33. A kormány nem emelt elfogadhatatlansági kifogást.

34. Sajnálattal vette tudomásul, hogy a Kamara nem törekedett arra, hogy hozzáférjen az állam és a vallások közötti kapcsolatokról valamint a vallási jelképek állami iskolákban történő elhelyezésének kérdéséről szóló összehasonlító jogi tanulmányhoz. Kijelentette, hogy a Kamara ekként megfosztotta magát valamely létfontosságú tényezőtől, mivel egy ilyen tanulmányból kitűnt volna, hogy ezeken a területeken nem létezik közös

megközelítés Európában, és ennek megfelelően arra a következtetésre jutott volna, hogy a tagállamok e tekintetben különösen széles mérlegelési mozgástérrel rendelkeznek; a Kamara ítéletében tehát nem vette figyelembe e mérlegelési mozgásteret ekként figyelmen kívül hagyva e probléma egyik alapvető aspektusát.

35. A kormány kritizálta továbbá a Kamara ítéletét a tekintetben is, hogy az a vallási „semlegesség” koncepciójából az állam és egy bizonyos vallás közötti bármely kapcsolatot kizáró elvet származtatott, miközben a semlegesség a közigazgatási hatóságoktól valamennyi vallás figyelembevételét megköveteli. Az ítélet alapjául ennek megfelelően a „semlegesség” (befogadó álláspont) és a „szekularizmus” (kizárólagos álláspont) közötti zavar szolgált. A kormány álláspontja szerint ráadásul a semlegesség azt is jelenti, hogy az államoknak nem csak egy bizonyos vallás, hanem az ateizmus támogatásától is tartózkodnia kell, a „szekularizmus” az állam részéről nem kevésbé problémás ennél fogva, mint az állam általi megtérítés. A Kamara ítélete ennél fogva félreértésen alapszik, és a vallástalan vagy vallásellenes megközelítés előnyben részesítésének minősül, amelynek a kérelmező az ateisták és racionális agnosztikusok csoportjának tagjaként aktív támogatója.

36. A kormány továbbá azzal érvelt, hogy figyelembe kell venni azt, hogy egy jelkép – az értelmező személytől függően – többféleképpen értelmezhető. Ez többek között a kereszt jelképére is vonatkozik, amelyet nem csupán vallási, hanem kulturális és az identitással összefüggő jelképnek – azaz a demokrácia és a nyugati civilizáció alapját képező értékek és elvek jelképének – is lehet tekintetni; például számos európai ország lobogóján is megtalálható. Bármi is legyen, ami felidéz valamely „képet”, a kormány álláspontja szerint egy „passzív jelképről” van szó, amelynek egyénekre gyakorolt hatása nem hasonlítható össze az „aktív magatartás” hatásával, továbbá a jelen ügyben senki sem állította, hogy az Olaszországban előírt tananyagot befolyásolta volna a feszületek osztálytermekben történő elhelyezése.

A feszületek elhelyezése „nemzeti sajátosság” kifejeződése, amelyet – Olaszország történelmi, kulturális és területi fejlődésének valamint a katolicizmus értékeihez való mély és régóta fennálló kötődésnek köszönhető – az állam, a nép és a katolicizmus közötti szoros kapcsolat jellemez. A feszületek iskolákban történő elhelyezése tehát valamely évszázados hagyomány megőrzésének kérdése. A kormány arra hivatkozott, hogy a szülők „családi kultúrájuk” tiszteletben tartásához való joga nem sértheti a közösségnek a saját kultúrája közvetítésére vonatkozó illetve a gyermek annak megtapasztalására irányuló jogát. Ezen túlmenően a Kamara az oktatáshoz valamint a gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsághoz való jog megsértéséből eredő érzelmi zavar „esetleges kockázatának” elfogadása által jelentősen kibővítette ezeknek a rendelkezéseknek a hatályát.

37. A kormány többek között az *Otto-Preminger-Institut v. Austria* ügyben 1994. szeptember 20-án hozott ítéletre (Series A no. 295-A) hivatkozva azt állította, hogy noha figyelembe kell venni, hogy a katolikus vallás az olaszok többségi vallása, ennek figyelembevételére nem arra szolgált, hogy e tényt súlyosító körülménynek tekintsék, ahogyan azt a Kamara tette. Épp ellenkezőleg, a Bíróságnak el kell ismernie és védenie kell a nemzeti hagyományokat és az uralkodó közhangulatot, és az államokra kell bíznia az ellentétes érdekek egyensúlyának fenntartását. Ezen túlmenően a Bíróság ítélkezési gyakorlatából ered, hogy az iskolai tanrend vagy a többségi vallás befolyásáról szóló rendelkezések önmagukban nem mutatnak az állam részéről történő indokolatlan befolyásra vagy megkísérelt indoktrinációra, valamint hogy a Bíróságnak tiszteletben kell tartania az állam és a vallások közötti kapcsolatokkal összefüggő alkotmányos hagyományokat és elveket – a jelen ügyben többek között a szekularizmushoz való Olaszországban uralkodó hozzáállást – és figyelembe kell vennie az egyes tagállamok helyzetét.

38. Figyelembe véve emellett, hogy az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkének második mondata kizárólag az iskolai tantervre alkalmazható, a kormány kritizálta a Kamara ítéletét a tekintetben, hogy az megállapította a jogsértést anélkül, hogy rámutatott volna arra, hogy a fészület az első kérelmező gyermekei oktatásának helyszínéül szolgáló osztálytermekben való pusztán jelenléte milyen módon hátráltatta az első kérelmezőt a gyermekeinek meggyőződése szerinti felnevelésében, egyetlen indokként csupán azt feltüntetve, hogy a tanulók úgy érezhetik, hogy egy bizonyos vallás által befolyásolt iskolai környezetben oktatják őket. A Bíróság ítélkezési gyakorlatának mércéje alapján ez utóbbi indok téves, hiszen a joggyakorlatból többek között először is kitűnik, hogy az Egyezmény nem akadályozza meg a tagállamokat abban, hogy államvallással rendelkezzenek, egy bizonyos vallást előtérbe helyezzenek, vagy a tanulókat az uralkodó vallással kapcsolatos átfogó hitoktatásban részesítsék, másodsorban pedig, hogy figyelembe kell venni azt is, hogy az iskolai nevelés hatásánál jóval erősebb a szülőké.

39. A kormány álláspontja szerint a fészületek elhelyezése az osztálytermekben törvényesen hozzájárult ahhoz, hogy a gyermekek megérthessék azt a nemzeti közösséget, amelybe majd ők is várhatóan integrálódnak. Valamely „környezeti befolyás” fennállása még kevésbé valószínű, mivel Olaszországban a gyermekek olyan oktatásban részesülnek, amely segíti őket a vallással kapcsolatos kritikus gondolkodás kialakításában egy – a megtérítés bármely formájától mentes – szenvtelen környezetben. Ezen túlmenően Olaszország a kisebbségi vallásokkal szembeni „jóindulatú” megközelítés mellett döntött az iskolai környezetben: az olasz jog jelenleg biztosítja az iszlám fejkendő és egyéb vallásos jellegű ruházat vagy jelkép viseléséhez való jogot; a ramadán kezdetét és végét gyakran ünneplik az iskolákban; valamennyi elismert vallás oktatása

engedélyezett; valamint a kisebbségi vallásokban hívő tanulók igényeit figyelembe veszik, a zsidó tanulók például szombatonként nem kötelesek vizsgán részt venni.

40. Végül pedig a kormány hangsúlyozta, hogy figyelembe kell venni azoknak a szülőknek a jogait is, akik szeretnék a feszületeket megtartani az osztálytermekben. Olaszországban ez a többség, és a jelen ügyben az iskola majdnem minden vezetőségi testületi tagjának demokratikus módon kifejezett kívánsága. A feszületek eltávolítása az osztálytermekből e körülmények között tehát „a kisebbségi helyzettel való visszaélésnek” minősül, és így módon az állam arra irányuló kötelezettségével ellentétes, hogy támogassa az egyének vallásos igényeinek kielégítését.

2. A kérelmezők

41. A kérelmezők előadták, hogy a feszületek elhelyezése az állami iskola osztálytermeiben, amelybe a második és harmadik kérelmező járt, a gondolat- és lelkiismereti szabadsághoz való jogukba való jogellenes beavatkozást képezett, valamint mivel az állam éppen a lelkiismeret kialakításáért felelős helyen fejezte ki egy bizonyos vallás iránti preferenciáját, sértette az oktatási pluralizmus elvét is. E preferencia kifejezésével az állam az arra irányuló kötelezettségét is figyelmen kívül hagyta, hogy a kisebbségnek egyedi védelmet nyújtson a propaganda vagy az indoktrináció bármely formájával szemben. A kérelmezők szerint ráadásul mivel az oktatási környezetet tehát az uralkodó vallás befolyásolta, a feszület általuk kifogásolt elhelyezése a második és harmadik kérelmezőnek a kritikus gondolkodáshoz való képesség fejlesztésére irányuló nyitott és pluralista oktatáshoz való jogát is sértette. Végül pedig, mivel az első kérelmező a szekularizmus híve volt, sértette azon jogát, hogy gyermekeit saját világnézeti meggyőződésének megfelelő oktatásban részesítse.

42. A kérelmezők arra hivatkoztak, hogy a feszület kétségtelenül vallási jelképnek minősül, és annak kulturális értékkel való felruházása pusztán egy utolsó, kétségbeesett és reménytelen védekezési kísérletnek tűnik. Sőt, az olasz jogrendszerben nem indokolja semmi azt az állítást, hogy a feszület a nemzeti identitás jelképe: az Alkotmány szerint a lobogó szimbolizálja az identitást.

Ezenfelül, ahogyan a német szövetségi alkotmánybíróság is rámutatott az 1995. május 16-i ítéletében (lásd a fenti 28. pontot), a feszület világi jelentéssel való felruházása eltávolítaná eredeti jelentésétől, valamint a szent jellegétől való megfosztását segítené. Az állítás, amely szerint a feszület önmagában csupán egy „passzív jelkép” figyelmen kívül hagyta, hogy minden jelkép – a feszület pedig különösen – a közvetlenül észlelhető meghaladó szellemi, intuitív és érzelmi valóságot önti anyagi formába. A német szövetségi alkotmánybíróság ráadásul a fent hivatkozott ítéletében megállapította, hogy a feszületek osztálytermekben történő elhelyezése

egyfajta „felidéző jelleggel” bír, mivel annak a hitnek a lényegét képviseli, amelyet jelképez és amelynek „hirdetési anyagát” képezi. Végül pedig a kérelmezők rámutattak, hogy a Bíróság a *Dahlab v. Switzerland* ügyben 2001. február 15-én hozott határozatában (no. 42393/98, ECHR 2001-V) megjegyezte, hogy a vallási jelképek egyedi hatással bírnak.

43. A kérelmezők arra hivatkoztak, hogy valamennyi demokratikus állam kötelessége a lelkiismereti szabadságnak, a pluralizmusnak, a meggyőzések egyenlő bánásmódjának és az intézmények szekuláris jellegének biztosítása. A szekularizmus elve mindenekelőtt semlegességet követel az állam részéről, tartózkodnia kell tehát a vallásos terület érintésétől, valamint valamennyi vallási irányzattal szemben egyforma viselkedést kell tanúsítania. A semlegesség más szóval egy semleges tér létrehozására kötelezi az államot, amelyen belül mindenki saját meggyőződése szerint szabadon élhet. Vallási jelképek, nevezetesen a feszületek osztálytermekben való elhelyezésének előírásával az olasz állam éppen ennek ellenkezőjét tette.

44. A kérelmezők által támogatott megközelítés ekként egyértelműen eltér az állami ateizmustól, amely valamely szekuláris álláspont tekintélyelvű kényszerítése révén a vallásszabadság megtagadásának minősül. A szekularizmus – az állam pártatlanságának és semlegességének tekintetében – tehát épp ellenkezőleg valamennyi ember lelkiismereti, vallási és világnézeti szabadságának biztosításának eszköze.

45. A kérelmezők továbbá azt állították, hogy a kisebbségi vallások és meggyőzések egyedi védelmének biztosítása létfontosságú annak érdekében, hogy védjék azokat, akik megőrzik őket a „többség önkényuralmától”, ez pedig szintén indokolja a feszületek eltávolítását az osztálytermekből.

46. Összegezve tehát a kérelmezők azzal érveltek, hogy noha – ahogyan azt a kormány is fenntartotta – a feszületek eltávolítása az osztálytermekből részben megfosztaná az olasz kulturális identitástól, azok további jelenléte az osztálytermekben a nyugati politikai gondolkodással, a liberális állam elveivel és a pluralista, nyitott demokráciával, valamint az olasz Alkotmányban és az Egyezményben foglalt egyéni jogok és szabadságok tiszteletben tartásával összeegyeztethetetlen.

C. A beavatkozó harmadik felek előadásai

1. *Örményország, Bulgária, Ciprus, az Oroszországi Föderáció, Görögország, Litvánia, Málta, és San Marino Köztársaság kormányai*

47. Örményország, Bulgária, Ciprus, az Oroszországi Föderáció, Görögország, Litvánia, Málta, és San Marino Köztársaság kormányai a tárgyalás során előadott közös észrevételeikben tudatták, hogy álláspontjuk

szerint a Kamara indokolása a „semlegesség” elgondolásának félreértésén alapult, amely elgondolást a Kamara összetévesztett a „szekularizmussal”. Ráműtettek, hogy az egyház–állam közötti rendelkezések igencsak változatosak Európában, valamint Európa népességének több mint fele nem szekuláris államban él. Hozzá tették továbbá, hogy az állami jelképeknek elkerülhetetlenül helye van az állami oktatásban, valamint számos jelkép vallásos eredetű, amelyek közül a mind nemzeti, mind vallási jelképnek minősülő kereszt a legszembetűnőbb. Álláspontjuk szerint a vallási jelképek közterületeken való elhelyezése a nem szekuláris európai államokban a szekuláris népesség által is széles körben elfogadott a nemzeti identitás részeként. Az államok nem kényszerülhetnek arra, hogy megfosszák magukat kulturális identitásuk egy részétől pusztán azért, mert az vallásos eredetű. A Kamara által elfogadott álláspont nem az Egyezmény rendszerében kifejeződő pluralizmus, hanem a szekuláris állam értékeinek kifejeződése. Ezek egész Európára történő kiterjesztése Európa „amerikanizációját” jelentené abban az értelemben, hogy ezáltal egy mindenkire kötelező erejű egységes és egyedi szabály és az egyház és az állam szigorú szétválasztása lépne életbe.

Észrevételeik szerint a szekularizmus előtérbe helyezése politikai álláspont, amely bár figyelemre méltó, de nem semleges. Ennek megfelelően az oktatás területén a vallásossal szemben a szekulárist támogató állam nem semleges. Ehhez hasonlóan a fészületek eltávolítása az osztálytermekből – arról a helyről ahol azok mindig is ott voltak – nem volna következményektől mentes oktatási szempontból. A lényeges tényező – függetlenül attól, hogy az állam a fészületek osztálytermekben való elhelyezését engedélyezi vagy tiltja – valójában az, hogy a tanterv milyen mértékben helyezi kontextusba és tanítja a gyermekeknek a toleranciát és a pluralizmust.

A beavatkozó kormányok elismerték, hogy fennállhatnak olyan körülmények, amikor az állam rendelkezései elfogadhatatlanok. A bizonyítás feladata azonban továbbra is az egyént terheli, a Bíróságnak kizárólag szélsőséges esetekben kell beavatkoznia.

2. A Monacói Hercegség kormánya

48. A beavatkozó kormány kijelentette, hogy egyetért a Szerződő Állam álláspontjával, amely szerint a fészület számos állam címerén és lobogóján megtalálható „passzív jelképnek” minősül, és a jelen ügyben a történelemben gyökerező nemzeti identitást tükrözi. Ezen túlmenően az állami semlegesség elve megköveteli a hatóságoktól, hogy tartózkodjanak a vallási jelképek elhelyezésének előírásától olyan helyszíneken, ahol eddig nem voltak, valamint azok eltávolításától azokról a helyszínekről, ahol mindeddig helyük volt.

3. *Románia kormánya*

49. A beavatkozó kormány előadta, hogy a Kamara nem vette kellőképpen figyelembe a Szerződő Államok részére – az érzékeny kérdések vonatkozásában – rendelkezésre álló széles mérlegelési jogkört, valamint hogy nem létezik európai szintű konszenzus. Rámutatott, hogy a Bíróság ítélkezési gyakorlata többek között elismeri, hogy az államok a vallási jelképek állami iskolákban való viselésének vonatkozásában széles mérlegelési mozgástérrel rendelkeznek; előadásuk szerint a vallási jelképek elhelyezése tekintetében is ugyanennek kell érvényesülnie az állami iskolákban. Arra is rámutatott, hogy a Kamara ítéletének alapjául az a feltétel szolgált, hogy a vallási jelképek elhelyezése az állami iskolákban sérti az Egyezmény 9. Cikkét és az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkét, amely feltétel ellentétes a semlegesség elvével, mivel adott esetben e jelképek eltávolítása céljából a Szerződő Államok kötelesek beavatkozni. Álláspontja szerint ezen elv jobban érvényesül azokban az esetekben, amikor az efféle döntéseket a tanárok, tanulók és szülők közösen hozzák meg. Mindenesetre, a feszület jelenléte az osztálytermekben – mivel azt nem kötötték egyedi vallási kötelezettségekhez – nem érintette kellő mértékben azok vallásos érzületét, akik az előbb említett rendelkezések megsértését sérelmezték.

4. *A Greek Helsinki Monitor nem kormányzati szervezet*

50. A beavatkozó szervezet szerint a feszületet nem lehet másként értelmezni mint egy vallási jelképet, annak az állami iskolák osztálytermeiben történő elhelyezése tehát egy bizonyos vallást támogató intézményi üzenetnek minősülhet. Rámutatott, hogy a *Folgerø* ügyben a Bíróság megállapította, hogy a tanulók vallásos tevékenységekben való részvétele igenis hatást gyakorol mindnyájukra, és úgy vélte, hogy ugyanez igaz abban az esetben is, ha olyan osztálytermekben tanítják őket, ahol vallási jelkép van elhelyezve. Arra is felhívta a Bíróság figyelmét, hogy azok a gyermekek és szülők, akiket ez zavar a megtorlástól való félelmükben tartózkodhatnak a tiltakozástól.

5. *Az Associazione nazionale del libero Pensiero nem kormányzati szervezet*

51. A beavatkozó szervezet, amelynek álláspontja szerint a vallási jelképek elhelyezése az állami iskolák osztálytermeiben összeegyeztethetetlen az Egyezmény 9. Cikkével és az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkével, előadta, hogy a kérelmezők jogait érintő korlátozásokat a Bíróság ítélkezési gyakorlata értelmében nem a „törvény írta elő”. Ezzel kapcsolatban rámutatott, hogy a feszület állami iskolák osztálytermeiben való elhelyezését nem a törvény hanem a fasizmus ideje alatt elfogadott rendeletek írták elő. Hozzátette, hogy e rendeleteket

mindenképpen hallgatólagosan hatályon kívül helyezte az 1947. évi alkotmány és az 1929. évi lateráni egyezményt módosító megállapodásokat ratifikáló 1985. évi törvény. Rámutatott, hogy a semmítőszék büntetőtanácsa ennek megfelelően határozott a 2000. március 1-jei (4273. sz.) – egy a szavazóhelyiségekben elhelyezett feszületekkel kapcsolatos – hasonló ügyben hozott ítéletében, és megerősítette e megközelítést a tárgyalótermekben elhelyezett feszületekre vonatkozó 2009. február 17-i ítéletében is (nem határozva azonban az ügy érdeméről). Ütközött ily módon a *Consiglio di Stato*, amely épp ellenkezőleg a releváns rendeletek alkalmazhatóságát állapította meg, és a semmítőszék ítélkezési gyakorlata, amely utóbbi a jogállamiságra épülő állam alapjául szolgáló jogbiztonság elvét érintette. Mivel az Alkotmánybíróság megtagadta az igazságszolgáltatást, Olaszországban nem létezett olyan mechanizmus, amely e konfliktust megoldotta volna.

6. A European Centre for Law and Justice (az Európai Jogi és Igazságügyi Központ) nem kormányzati szervezet

52. A beavatkozó szervezet előadta, hogy a Kamara hibásan kezelte az ügyben felmerülő kérdést, amely arra irányult, hogy a feszület pusztá jelenléte az osztálytermekben sértette-e az első kérelmező által hivatkozott egyezményes jogokat. A szervezet álláspontja szerint nem sértette. Egyrészt az első kérelmező gyermekeinek „személyes meggyőződése” nem sérült, mivel nem kényszerítették őket arra, hogy lelkiismeretük ellen, illetve nem akadályozták őket abban, hogy lelkiismeretük szerint cselekedjenek. Másrészt „legbelső meggyőződésük” és az első kérelmező joga gyermekei saját világnézeti meggyőződéseinek megfelelő oktatására nem sérült, mivel gyermekeiket nem kényszerítették arra, hogy higgyenek, sem arra, hogy ne higgyenek. Nem befolyásolták őket ideológiailag; nem voltak „helytelen térítésnek” kitéve. A beavatkozó szervezet előadta, hogy a Kamara tévesen állapította meg, hogy az államnak a feszületek osztálytermekben való elhelyezésére irányuló döntése az Egyezménnyel ellentétes volt (amely kérdést valójában nem terjesztettek valójában). Ezáltal a Kamara „nem az első kérelmező jogaival, hanem az oktatási környezet jellegével kapcsolatos új kötelezettséget” hozott létre. A beavatkozó szervezetek előadása szerint mivel a Kamara nem tudta megállapítani, hogy az első kérelmező gyermekeinek „legbelső és személyes meggyőződése” sérült a feszület osztálytermekben való elhelyezése miatt a teljes mértékben szekuláris oktatási környezet biztosítása érdekében hozott létre egy új kötelezettséget, túllépve ily módon a kérelem hatályát és hatáskörének korlátait.

7. *Az Eurojuris nem kormányzati szervezet*

53. A beavatkozó szervezet egyetértett a Kamara következtetéseivel. Azt követően, hogy ismételten felhívta a figyelmet az olasz pozitív jog releváns rendelkezéseire, és hangsúlyozta a szekularizmus elvének alkotmányos értékét, a Bíróság ítélezési gyakorlatában megállapított elvre hivatkozott abban az értelemben, hogy az iskolának nem szabad a térítés vagy a prédikáció helyszínévé válnia. Azokra az ügyekre hivatkozott továbbá, amelyekben a Bíróság az iszlám fátol oktatási intézményekben történő viselésének kérdését vizsgálta. Rámutatott ezen túlmenően, hogy a feszületek olasz állami iskolák osztálytermeiben való elhelyezését nem a törvény hanem a fasizmus idejéből eredő – az állam vallási koncepcióját tükröző – rendeletek írták elő, amely koncepció jelenleg összeegyeztethetetlen a tételes alkotmányjogban megállapított szekularizmus elvével. Határozottan elutasította az olasz közigazgatási bíróság indokolását, amely szerint a feszületek osztálytermekben való elhelyezésének előírása összeegyeztethető ezen elvvel, mivel az valójában szekuláris értékeket jelképez. Észrevételei szerint a feszület egy olyan vallási jelkép, amellyel a nem keresztény emberek nem azonosultak. Az állam ráadásul azáltal, hogy kötelezi az iskolákat a feszületek elhelyezésére az állami iskolák osztálytermeiben egyedi jelentőséget tulajdonít egy bizonyos vallásnak a pluralizmus hátrányára.

8. *Az International Committee of Jurists (Jogászok Nemzetközi Bizottsága) nem kormányzati szervezet, az Interights és a Human Rights Watch (nemzetközi emberi jogi szervezet)*

54. A beavatkozó szervezetek előadták, hogy a feszülethez hasonló vallási jelképek kötelező jellegű elhelyezése az állami iskolák osztálytermeiben összeegyeztethetetlen a semlegesség elvével és a tanulóknak és szülőknek az Egyezmény 9. Cikkében és az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkében biztosított jogokkal. Észrevételeik szerint az oktatási pluralizmus már – nemcsak a Bíróság, hanem számos legfelsőbb bíróság ítélezési gyakorlatában és jó néhány nemzetközi jogi aktusban elfogadott – megszilárdult elvnek minősül. Ezen túlmenően a Bíróság ítélezési gyakorlata támogatja az állami semlegesség és pártatlanság köteleességét a vallásos meggyőződések tekintetében a közszolgáltatások – többek között az oktatás – terén. Rámutattak, hogy a pártatlanság elvét nemcsak az olasz, spanyol és német alkotmánybíróságok, hanem – különösen – a francia *Conseil d'Etat* és a svájci szövetségi bíróság is elismerte. Hozzáadták, hogy – amint azt számos legfelsőbb bíróság is megállapította – az állami semlegesség a vallásos meggyőződések tekintetében az osztálytermek esetében különösen fontos, mivel a tankötelezettség révén a gyermekek az iskolában kiszolgáltatottak az indoktrinációnak. Ismételten hangsúlyozták továbbá a Bíróság azon

ténymegállapítását, hogy noha az Egyezmény nem akadályozza az államokat a tanítás vagy oktatás általi vallásos vagy világnézeti jellegű információ illetve tudás átadásában, az államoknak kell biztosítaniuk, hogy ez objektív, kritikus és pluralista módon, ideológiai befolyásolás nélkül történjen. Hangsúlyozták, hogy ez az oktatási és tanítási területen elvégzett valamennyi feladatkörre vonatkozik, az iskolai környezet kialakítását is beleértve.

9. *A Zentralkomitee der deutschen Katholiken (a német katolikusok központi bizottsága), a Semaines sociales de France és az Associazioni cristiane lavoratori italiani nem kormányzati szervezetek*

55. A beavatkozó szervezetek kijelentették, hogy egyetértenek a Kamarával a tekintetben, hogy míg a feszületnek sokféle jelentése van, az elsősorban a kereszténység központi jelképe. Hozzáadták azonban, hogy nem értenek egyet következtetésével, és véleményük szerint nehezen érthető, hogy a feszületek osztálytermekben való elhelyezése milyen módon „zavarja meg érzelmileg” a tanulókat, illetve akadályozza kritikus gondolkodásuk fejlődését. Észrevételeik szerint a feszület jelenléte önmagában nem egyenértékű valamely vallási vagy világnézeti üzenettel; inkább az alapvető erkölcsi értékek passzív közvetítőjeként értelmezendő. Ennek megfelelően e kérdésre tehát úgy kell tekinteni, hogy az az állam hatásköre alá tartozik az iskolai tantervre irányuló döntés során; a szülőknek el kell fogadniuk, hogy az állami iskolai oktatás bizonyos aspektusai nem teljes mértékben felelnek meg meggyőződéseiknek. Hozzáadták, hogy a feszületek állami iskolák osztálytermekben való elhelyezésére irányuló állami döntés nem jelenti az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkében tiltott indoktrináció céljának szolgálatát. Fenntartották, hogy a jelen ügyben a hívők és nem hívők jogai és érdekei, az egyének alapvető jogai és a társadalom jogos érdekei, valamint az alapvető jogokkal összefüggő normák kialakítása és az európai sokszínűség fenntartása közötti egyensúlyt kell megtalálni. Észrevételeik szerint a Bíróságnak széles mérlegelési mozgásteret kell hagynia az államoknak e területen, mivel az állam és a vallás kapcsolatának kialakítása országonként eltérő, és – különösen a vallásnak az állami iskolákban történő jelenlétét tekintve – az ország történelméből, hagyományából és kultúrájából ered.

10. *Az együttesen eljáró harminchárom európai parlamenti képviselő*

56. A beavatkozók rámutattak, hogy a Bíróság nem alkotmánybíróság, és tiszteletben kell tartania a szubszidiaritás elvét, valamint el kell ismernie a különösen széles mérlegelési jogkört a Szerződő Államok részéről nemcsak az állam és a vallás közötti kapcsolat tekintetében, hanem amennyiben feladataik elvégzése az oktatás és tanítás területét érinti.

Álláspontjuk szerint a Kamara egy olyan határozatot hozva, amelynek következményeként az állami iskolákból kötelező jelleggel el kellene távolítani a vallási jelképeket, radikális ideológiai üzenetet közvetítene. Hozzá tették, hogy a Bíróság ítélkezési gyakorlatából egyértelműen kitűnik, hogy egy bizonyos vallást történelméből és a hagyományaiból eredő indokok alapján előtérbe helyező állam nem lépi túl e jogkört. Ennek megfelelően – véleményük szerint – a feszületek középületekben történő elhelyezése, valamint a vallási jelképek közterületeken való jelenléte nem az indoktrináció valamely megnyilvánulási formájának, hanem a kulturális egység és identitás kifejeződésének tekintendő. Hozzá tették, hogy a vallási jelképek ebben az egyedi kontextusban szekuláris dimenzióval bírnak, és ennél fogva nem szabad eltávolítani azokat.

D. A Bíróság értékelése

57. A Bíróság először is megállapítja, hogy – az ügy körülményeinek tükrében – az egyetlen elé terjesztett kérdés a feszületek olasz állami iskolák osztálytermeiben való elhelyezésének az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkének valamint az Egyezmény 9. Cikkének követelményeivel való összeegyeztethetőségét érinti.

Ebben az ügyben ekként nem kell megvizsgálni a feszületek állami iskoláktól eltérő helyszíneken történő elhelyezésének kérdését. Ezen túlmenően a Bíróságnak nem kell határozatot hoznia a feszületek állami iskolák osztálytermeiben való elhelyezésének az olasz jogban előírt szekularizmus elvével való összeegyeztethetőségéről.

58. Másodsorban a Bíróság hangsúlyozza, hogy a szekularizmus támogatói „a bizonyító erő, a komolyság, a kohézió és a fontosság megfelelő szintjét” elérő az Egyezmény 9. Cikkének és az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkének értelmében „meggyőződésnek” minősülő – nézetekre hivatkozhatnak (lásd *Campbell and Cosans v. the United Kingdom*, 1982. február 25., 36. §, Series A no. 48). Pontosabban fogalmazva, nézeteiknek az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikke második mondatának értelmében „világnézeti meggyőződésnek” kell lenniük, azaz a „demokratikus társadalomban tiszteletre érdemesnek”, az emberi méltósággal, és a gyermek oktatáshoz való alapvető jogával nem összeegyeztethetetlennek (uo.).

1. Az első kérelmező ügye

a. Általános elvek

59. A Bíróság ismételten hangsúlyozza, hogy az oktatás és a tanítás területén az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikke – főszabályként – *lex specialis* az Egyezmény 9. Cikkéhez képest. Ahogy a jelen ügyben is, ez

akkor merül fel, ha a jogvita – a 2. Cikk második mondatában megállapított – az említett területeken vállalt feladatkörök gyakorlása során a Szerződő Államokra ruházott köteleességet érinti, amely a gyermekek a szülők vallási és világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatásának és tanításának biztosítására való jog tiszteletben tartására irányul (lásd *Folgerø and Others v. Norway* [GC], no. 15472/02, 84. §, ECHR 2007-VIII, 84. §).

A szóban forgó panaszt ennélfogva főként az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv második mondata tekintetében kell megvizsgálni (lásd egyúttal *Appel-Irrgang and Others v. Germany* (dec.), no. 45216/07, ECHR 2009-...).

60. Mindemellett, e rendelkezést nemcsak ugyanezen Cikk első mondatának, hanem – különösen – az Egyezmény 9. Cikkének tükrében kell értelmezni (lásd például a fent hivatkozott *Folgerø* ügyben hozott ítéletet, 84. §), amely biztosítja a gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadságot – többek között a valláshoz nem tartozás szabadságát is –, és amely a Szerződő Államokra a „semlegesség és pártatlanság köteleességét” írja elő.

Ebben az összefüggésben rá kell mutatni, hogy az államok felelősek a különböző vallások, hitek és vallásos meggyőzések gyakorlásának semleges és pártatlan biztosításáért. Feladatuk a közrend, a vallási egyetértés és a tolerancia valamely demokratikus társadalomban való fenntartásának elősegítése, különösen az egymással szemben álló csoportok tekintetében (lásd például, *Leyla Şahin v. Turkey* [GC], no. 44774/98, 107. §, ECHR 2005-XI). Érinti ez mind a hívők és nem hívők, mind a különböző vallások, hitek és meggyőzések követői közötti kapcsolatokat.

61. Az Egyezmény Első Kiegészítő Jegyzőkönyvének 2. Cikkében szereplő „tiszteletben tartani” kifejezés jelentése többre utal az „elismerni” vagy „figyelembe venni” kifejezések jelentésénél; az elsősorban negatív kötelezettségvállaláson túl az államra vonatkozó pozitív kötelezettségeket is maga után von (lásd *Campbell and Cosans*, fent hivatkozott, 37. §).

Az Egyezmény 8. Cikkében is szereplő „tiszteletben tartás” fogalma által keletkeztetett követelmények azonban úgyszólván felettébb különbözőek a változatos követett gyakorlattól és a Szerződő Államokra jellemző helyzetektől függően. Ennek következtében, a Szerződő Államok széles mérlegelési mozgástérrel rendelkeznek az Egyezmény betartásának biztosításához szükséges lépések meghatározását illetően kellően figyelembe véve a közösség és az egyének igényeit és forrásait. Az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkének tekintetében ezen elgondolás különösen arra utal, hogy e rendelkezést nem lehet úgy értelmezni, mintha az alapján a szülők esetleg kötelezhetik az államot a tanítás egyedi formájának biztosítására (lásd *Bulski v. Poland* (dec.), nos. 46254/99 és 31888/02).

62. A Bíróság a vallás iskolai tantervben felmerülő szerepéről szóló ítélezési gyakorlatára is utal (lásd lényegében *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*, 1976. december 7., 50–53. §§, Series A no. 23;

Folgerø, fent hivatkozott, 84. §; és *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*, no. 1448/04, 51. § és 52. §, ECHR 2007-XI).

E joggyakorlat szerint a tanterv kialakítása és megtervezése a Szerződő Államok hatásköre alá tartozik. Főszabály szerint nem a Bíróságnak kell határoznia ilyen kérdésekről, mivel a megoldások az országtól és a korszaktól függően törvényesen eltérhetnek.

Különösen az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkének második mondata nem akadályozza az államokat a tanítás vagy oktatás általi közvetetten vagy közvetlenül vallásos vagy világnézeti jellegű információ illetve tudás átadásában. Sőt, a szülőknek sem engedélyezi, hogy kifogást támasszanak az ilyen jellegű tanítás vagy oktatás iskolai tantervbe való beillesztésével szemben.

Másrésről, mivel célja az oktatási pluralizmus lehetőségének megőrzése, az államot az oktatás és tanítás terén vállalt feladatkörök gyakorlása során arra kötelezi, hogy ügyeljen arra, hogy a tantervben szereplő információt vagy tudást objektív, kritikus és pluralista módon közvetítse, lehetővé téve – valamely a térítésnek teret nem adó nyugodt légkörben – a tanulók kritikus gondolkodásának kialakítását, különösen a vallás tekintetében. Az államnak tilos az indoktrinációt szolgálnia, amely a szülők vallási és világnézeti meggyőződése tiszteletben tartása megtagadásának minősülhet. Ez az a határ, amelyet az államok nem léphetnek túl (lásd az e pontban fent hivatkozott ítéleteket, 53. § és 84. § (h) és 52. §).

b. Az ügy tényállásának értékelése a fenti elvek tükrében

63. A Bíróság nem fogadja el a kormány érvét, amely szerint az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkének második mondata által a Szerződő Államokra rótt kötelezettségek kizárólag az iskolai tanterv tartalmát érinti, a fészületek állami iskolák osztálytermeiben való elhelyezése tehát ennek megfelelően nem tartozik a hatálya alá.

Igaz ugyan, hogy számos ügy, amely során a Bíróság e rendelkezést vizsgálta az iskolai tanrend tartalmára valamint annak alkalmazására vonatkozott. Amint azt a Bíróság már hangsúlyozta, a Szerződő Államokra rótt, a szülők vallási és világnézeti meggyőződéseik tiszteletben tartására irányuló kötelezettség azonban nem kizárólag a tanítási anyag tartalmára és annak előadásának módjára vonatkozik; az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkének második mondata értelmében az oktatás és tanítás terén vállalt valamennyi feladatkör gyakorlása során kötelezi őket (lásd lényegében *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen*, fent hivatkozva, 50. §; *Valsamis v. Greece*, 1996. december 18., 27. §, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI; *Hasan and Eylem Zengin*, fent hivatkozva, 49. §; és *Folgerø*, fent hivatkozva, 84. §). Ezek között szerepel kétségtelenül az iskolai környezet kialakítása, amennyiben a hazai jog a közhatóságokat ruházza fel e feladatkörrel.

Ebbe a kontextusba kell elhelyezni a feszületek állami iskolák osztálytermeiben való elhelyezését is (lásd az 1924. április 30-i 965. sz. királyi rendelet 118. cikkét, az 1928. április 26-i 1297. sz. királyi rendelet 119. cikkét, valamint az 1994. április 16-i 297. sz. törvényerejű rendelet 159. és 190. cikkét – a fenti 14. és 19. pont).

64. Általánosságban a Bíróság úgy véli, hogy amennyiben az iskolai környezet kialakítása a közhatóságok ügye, azt – az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikke második mondatának értelmében – az állam oktatás és tanítás terén vállalt feladatkörének kell tekinteni.

65. Ebből következik, hogy a feszületek állami iskolák osztálytermeiben történő elhelyezésének kérdése a Szerződő Állam oktatás és tanítás terén vállalt feladatkörének részét képezi, és ennek megfelelően az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikke második mondata hatálya alá tartozik. Ily módon ez olyan területté válik, ahol a szülők vallási és világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatáshoz és tanításhoz való jogának tiszteletben tartására irányuló állami kötelezettség életbe lép.

66. A Bíróság úgy véli továbbá, hogy a feszület mindenekelőtt vallási jelképnek minősül. A hazai bíróságok ugyanerre a következtetésre jutottak, és ezt a kormány sem vitatta. A feszület a vallási jelentésén kívüli egyéb más jelentésére irányuló kérdés nem meghatározó jelentőségű a Bíróság indokolásának e szakaszában.

A Bíróság elé nem terjesztettek bizonyítékot arra vonatkozólag, hogy valamely vallási jelkép osztálytermek falára történő kifüggesztése befolyást gyakorolhat a tanulókra, és ennél fogva nem lehet ésszerűen kijelenteni, hogy az valójában hatást gyakorol-e vagy sem a fiatalokra, akiknek meggyőződése még épp formálódik.

Érthető azonban, hogy az első kérelmező a feszületek – a gyermekei hivatalos oktatásának helyszínéül szolgáló – állami iskola osztálytermeiben történő elhelyezésére úgy tekinthet, hogy az a saját világnézeti meggyőződése szerinti oktatás és tanítás biztosítására való jog tiszteletben tartásának az állam részéről történő megtagadása. Mindenesetre a kérelmező szubjektív felfogása önmagában nem elegendő az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikke megsértésének megállapításához.

67. A kormány – a maga részéről – kifejtette, hogy a feszületek elhelyezése az állami iskolák osztálytermeiben Olaszország történelmi fejlődésének eredménye, amely nemcsak vallásos, hanem identitáshoz kapcsolódó jelentést kölcsönöz neki, és napjainkban olyan hagyománynak felel meg, amelynek megőrzése fontosnak minősül. Hozzá tették, hogy vallásos jelentésén túl a feszület a demokrácia és a nyugati civilizáció alappilléreit kialakító elveket és értékeket is jelképezi, és ez indokolja annak elhelyezését az osztálytermekben.

68. A Bíróság úgy véli, hogy valamely hagyomány megőrzésének kérdése – főszabály szerint – a Szerződő Állam mérlegelési jogkörébe tartozik. A Bíróságnak ezen túlmenően figyelembe kell vennie az Európára

– különösen a kulturális és történelmi fejlődés tekintetében – jellemző sokszínűséget, amelyet a számos különféle európai államnak köszönhet. A Bíróság hangsúlyozza azonban, hogy a hagyományra való hivatkozás nem mentesíti a Szerződő Államokat az Egyezmény és Kiegészítő Jegyzőkönyveiben előírt jogok és szabadságok tiszteletben tartására irányuló kötelezettség alól.

A kormány feszület jelentéséről szóló véleményének tekintetében a Bíróság megállapítja, hogy a *Consiglio di Stato* és a semmítőszék különböző álláspontokat képvisel e tekintetben, és az Alkotmánybíróság nem hozott határozatot (lásd a fenti 16. és 23. pontot). Nem a Bíróságnak kell állást foglalni a belföldi bíróságok közötti belföldi vitával kapcsolatban.

69. Ennek ellenére a Szerződő Államok mérlegelési mozgástérrel rendelkeznek az oktatás és tanítás terén vállalt feladatkörök gyakorlásának a szülők vallási és világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatáshoz és tanításhoz való jog tiszteletben tartásával való összeegyeztetésére irányuló erőfeszítéseik tekintetében.

Vonatkozik ez az iskolai környezet kialakítására és a tanterv létrehozására és megtervezésére (amint arra a Bíróság már rámutatott: lásd lényegében a fent hivatkozott következő ügyekben hozott ítéleteket: *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen*, 50–53. §; *Folgerø*, 84. §; és *Zengin*, 51–52. §; fenti 62. pont). A Bíróságnak főszabály szerint kötelessége ennél fogva a Szerződő Államok döntéseit e – többek között a vallás szerepével kapcsolatos – kérdések tekintetében tiszteletben tartani, feltéve hogy ezek a határozatok nem eredményezik az indoktrináció valamely formáját (uo.).

70. A Bíróság megállapítja a jelen ügyben, hogy a feszületek állami iskolákban történő elhelyezésének kérdéséről való döntés – főszabályként – a Szerződő Állam mérlegelési mozgástérébe tartozik. Ezen túlmenően e megközelítés mellett szól az is, hogy a vallási jelképek állami iskolákban történő elhelyezésének kérdéséről (lásd a fenti 26–28. pontot) nincs európai konszenzus.

E mérlegelési mozgástér azonban az európai felügyelettel együtt működik (lásd például ennek megfelelően *Leyla Şahin*, fent hivatkozva, 110. §), a Bíróság feladata a jelen ügyben a fenti 69. pontban hivatkozott határ esetleges túllépésének meghatározása.

71. E tekintetben igaz, hogy a rendeletek a feszületek állami iskolák osztálytermeiben való elhelyezésének kötelezővé tételével – amely kétségtelenül keresztény jelkép, függetlenül attól, hogy a szekuláris szimbolikus értékén túl ezt elismerik-e – az ország többségi vallásának jelentős láthatóságot biztosítanak az iskolai környezetben.

Önmagában azonban ez nem elegendő a Szerződő Állam részéről történő indoktrináció, valamint az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikke szerinti követelmények megsértésének megállapítására.

A Bíróság e tekintetben – ennek megfelelően – a korábban hivatkozott *Folgerø* és *Zengin* ügyekben hozott ítéletekre hivatkozik. A *Folgerø* ügyben – amelyben a Bíróságnak a „kereszténység, vallás és filozófia” (KRL) órák tartalmát kellett megvizsgálnia – megállapította, hogy nem tekinthető indoktrinációnak, illetve a pluralizmus és objektivitás elvei csorbításának az, hogy a tantervben a keresztény vallással kapcsolatos tudásra nagyobb hangsúlyt fektetnek, mint más vallásokra és világnézetekre. Kifejtette, hogy kereszténység a Szerződő Állam – Norvégia – történelmében és hagyományaiban elfoglalt szerepének tükrében e kérdés – azaz a tanterv megtervezése és kialakítása – az állam mérlegelési mozgásterébe tartozik (lásd a fent hivatkozott *Folgerø* ügyet, 89. §). Hasonló következtetéseket vont le a török iskolákban tartott „vallásos kultúra és etika” tanórával kapcsolatban, amely iskolákban a tanterv nagyobb hangsúlyt fektetett az iszlámmal kapcsolatos tudásra, mivel – az állam szekuláris jellegének dacára – az Iszlám Törökország többségi vallása (lásd a fent hivatkozott *Zengin* ügyet, 63. §)

72. A falon függő feszület továbbá alapvetően passzív szimbólum, amely a Bíróság szerint jelentős szempontnak minősül, különösen a semlegesség elvének tekintetében (lásd a fenti 60. pontot). Annak hatása nem tekinthető relevánsnak a nevelő szándékú beszéd és a vallásos tevékenységekben való részvétel tanulóira gyakorolt hatásához képest (lásd e tekintetben *Folgerø* és *Zengin*, fent hivatkozva, 94. § és 64. §).

73. A Bíróság megállapítja, hogy a Kamara a 2009. november 3-i ítéletében egyetértett azzal az érveléssel, amely szerint a feszületek elhelyezése az osztálytermekben jelentős hatást gyakorolt az akkor tizenegy éves második, és tizenhárom éves harmadik kérelmezőre. A Kamara megállapította, hogy a közoktatás keretein belül a feszületekre, amelyeket nem lehetett nem észrevenni az osztálytermekben, az iskolai környezet elválaszthatatlan részeként, és ennél fogva a fent hivatkozott *Dahlab* ügyben hozott határozat értelmében „jelentőséggel bíró külső jelképként” tekinthettek (lásd az ítélet 54. és 55. pontját).

A Nagykamara nem ért egyet e megközelítéssel. Úgy véli, hogy e határozat nem szolgál ezen ügy alapjául, mivel a két ügy tényállása teljesen eltér.

Rámutat arra, hogy a *Dahlab* ügy azt az intézkedést érintette, amely a kérelmezőnek megtiltotta az iszlám fejkendő viselését tanítás közben, és amely a tanulók és szüleik vallásos meggyőződésének védelmére, valamint a hazai jogban előírt felekezeti semlegesség elvének alkalmazására irányult. A Bíróság miután megállapította, hogy a hatóságok megfelelően mérlegelték az ügyben szereplő, egymással szemben álló érdekeket, kifejtette, hogy a hatóságok – tekintettel mindenekelőtt a kérelmező felelőssége alá tartozó gyermek fiatal korára – nem lépték túl mérlegelési mozgásterüket.

74. Ezen túlmenően a kereszténység számára az iskolákban a feszület révén biztosított nagyobb fokú láthatóság következményeit viszonylagosan kell megvizsgálni a következő pontok figyelembevételével: először is, a feszületek jelenléte nem függ össze a kereszténységről szóló kötelező jellegű tanítással (lásd a *Zengin* ügyben szereplő összehasonlító jogi tájékoztatást, fent hivatkozva, 33. §). Másodszor, a kormány előadásai alapján, Olaszország más vallások számára is nyitott iskolai környezetet teremt meg. A kormány előadta ezzel kapcsolatban, hogy a tanulóknak nem tiltják meg az iszlám fejkendő vagy egyéb vallásos jellegű jelkép vagy ruházat viselését; lehetőség van a nem többségi vallási gyakorlatokkal összeegyeztethető iskoláztatás támogatására irányuló alternatív rendelkezésekre; a ramadán kezdetét és végét „gyakran ünneplik” az iskolákban; valamint választható hitoktatás megszervezésének lehetősége is fenn áll „valamennyi elismert vallásos hit” tekintetében (lásd a fenti 39. pontot). Ráadásul semmi arra utaló jelet nem találtak, hogy a hatóságok a más vallású, nem hívő, vagy nem vallásos világnézeti meggyőződésű tanulókkal szemben intoleráns módon viselkedtek volna.

Emellett a kérelmezők nem állították, hogy a feszület jelenléte az osztálytermekben ösztönözte a térítő szándékú tanítási gyakorlatot, vagy a második és harmadik kérelmező valaha azt tapasztalta volna, hogy valamelyik tanár feladatköre ellátása során célzatosan a feszületre utalt.

75. Végül pedig, a Bíróság megállapítja, hogy az első kérelmezőnek teljes mértékben jogában állt, hogy gyermekeit felvilágosítsa és tanácsot adjon nekik, természetes oktatói szerepét gyermekeik illetően betöltse, valamint a saját világnézeti meggyőződése szerinti úton vezesse őket (lásd különösen *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen* és *Valsamis*, fent hivatkozva, 54. § és 31. §.).

76. Az előzőekből következik, hogy a hatóságok azzal a döntéssel, hogy a feszületeket az első kérelmező gyermekei oktatási helyszínéül szolgáló állami iskola osztálytermekben megtartották, a Szerződő Államra ruházott – az oktatás és tanítás terén vállalt feladatkörök gyakorlása során a szülők vallási és világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatáshoz és tanításhoz való jog tiszteletben tartására irányuló kötelezettségére vonatkozó – mérlegelési mozgástéren belül jártak el.

77. A Bíróság ennek megfelelően megállapítja, hogy az első kérelmező tekintetében nem sértették meg az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkét. Úgy véli továbbá, hogy az Egyezmény 9. Cikke szerint nem merül fel különálló kérdés.

2. A második és harmadik kérelmező ügye

78. A Bíróság úgy véli, hogy az Egyezmény 9. Cikkének és az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikke második mondatának tükrében értelmezve az utóbbi rendelkezés első mondata biztosítja az iskolás gyerekeknek az olyan oktatási formához való jogot, amely tiszteletben tartja azon jogukat,

hogy hívók-e vagy sem. Ennélfogva a Bíróság megérti, hogy a szekularizmust előnyben részesítő tanulók esetlegesen miért tekintik a fészületek osztálytermükben történő elhelyezését e rendelkezésből eredő jogaik megsértésének.

A Bíróság azonban – az első kérelmező ügyének vizsgálatával összefüggő indokok alapján – megállapítja, hogy a második és harmadik kérelmező tekintetében nem sértették meg az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkét. Úgy véli továbbá, hogy az Egyezmény 9. Cikke szerint nem merül fel különálló kérdés.

II. AZ EGYEZMÉNY 14. CIKKÉNEK ÁLLÍTÓLAGOS MEGSÉRTÉSE

79. A kérelmezők előadták, hogy mivel a második és harmadik kérelmező ki volt téve az állami iskola osztálytermeiben elhelyezett fészületek jelenlétének, mindhármukkal szemben – mivel nem katolikus vallásúak – megkülönböztető jellegű eltérő bánásmódot alkalmaztak a katolikus szülőkhöz és gyermekeikhez képest. Arra hivatkozva, hogy „az Egyezmény 9. Cikkében és az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkében előírt elveket az Egyezmény 14. Cikke erősíti meg”, az utóbbi Cikk megsértését panaszolták, amely szerint:

„A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.”

80. A Kamara megállapította, hogy – tekintettel az ügy körülményeire és az Egyezmény 9. Cikkével összefüggésben értelmezett Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkének megsértését megállapító indokolásra – az ügy 14. Cikk szerinti vizsgálata nem indokolt függetlenül attól, hogy azt az említett rendelkezésektől függetlenül vagy azokkal összefüggésben értelmezik.

81. A Bíróság, amely megállapítja, hogy kevés érvet hoztak fel e panasz alátámasztásaként, ismételten hangsúlyozza, hogy az Egyezmény 14. Cikke önállóan nem létezik, mivel kizárólag az Egyezmény és Kiegészítő Jegyzőkönyvei egyéb lényeges rendelkezései által védett „jogok és szabadságok élvezetének” tekintetében hatályos.

Azon feltevés alapján, hogy a kérelmezők az Egyezmény 9. Cikkében és az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkében biztosított jogok élvezetére vonatkozó megkülönböztetést kívánták panaszolni, mivel nem katolikus vallásúak és a második és harmadik kérelmező – oktatása helyszínéül szolgáló – állami iskola osztálytermeiben a fészület látványának voltak kitéve, a Bíróság nem talált az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikke szerint már meghatározottaktól eltérő kérdéseket azokban a panaszokban. Ennek megfelelően nem indokolt a kérelem e részének vizsgálata.

EZEN INDOKOK ALAPJÁN A BÍRÓSÁG

1. tizenöt szavazat kettő ellenében *megállapítja*, hogy az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. Cikkét nem sértették meg, és az Egyezmény 9. Cikke szerint nem merült fel különálló kérdés.
2. egyhangúlag *megállapítja*, hogy az Egyezmény 14. Cikke szerinti panasz vizsgálata nem indokolt.

Készült angol és francia nyelven, kihirdették a strasbourgi Human Rights Buildingben 2011. március 18-án megtartott nyilvános tárgyalás során.

Erik Fribergh
hivatalvezető

Jean-Paul Costa
elnök

Az Egyezmény 45. Cikkének (2) bekezdésével és az Eljárási Szabályzat 74. cikkének (2) bekezdésével összhangban a következő különvéleményeket csatolták ezen ítélethez:

- (a) Rozakis bíró Vajić bíró által osztott párhuzamos véleménye;
- (b) Bonello bíró párhuzamos véleménye;
- (c) Power bíró párhuzamos véleménye;
- (d) Malinverni bíró Kalaydjieva bíró által osztott eltérő véleménye.

J.-P.C.
E.F.

A különvélemények fordítását a szöveg nem tartalmazza, azok az ítélet hivatalos nyelvi változatában (változataiban) angol és/vagy francia nyelven szerepelnek, amely hivatalos nyelvi változatok a Bíróság ítélkezési gyakorlatát tartalmazó HUDOC adatbázisban tekinthetők meg.

© Európa Tanács/Emberi Jogok Európai Bírósága, 2013.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának hivatalos nyelvei az angol és a francia. E fordítás nem köti a Bíróságot, valamint a Bíróság nem vállal felelősséget annak minőségéért. A fordítás letölthető az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatát tartalmazó HUDOC adatbázisból (<http://hudoc.echr.coe.int>) vagy bármely egyéb adatbázisból, amellyel azt a Bíróság megosztotta. A fordítás nem kereskedelmi célokra felhasználható, amennyiben az ügy teljes címét, valamint a fenti szerzői jogi tájékoztatást feltüntetik. E fordítás bármely részének kereskedelmi célú felhasználása esetén, kérjük jelezze azt a következő címen: publishing@echr.coe.int.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2013.

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2013.

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante : publishing@echr.coe.int